

PAZARLAMADA ÜRÜN FARKLILAŞTIRMA: GELENEKSELLİKTEN MODERNLİĞE

Cem VARSOY
*Eskişehir
Türkiye*
cem@varsoy.com

Eser Eke BAYRAMOĞLU
*Ege Üniversitesi
Türkiye*
eser.eke@ege.edu.tr

ÖZ

Düğüm atarak yapılan dokuma tekniği Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgede ortaya çıkmış ve dünyaya buradan yayılmıştır. Türkler aynı çağlarda düz dokuma tekniği kullanarak kilim, zili sumak gibi düz dokuma yaygılar yapmışlardır. Elle yapılan bu ürünler dokunduğu günden günümüze gelene dek her gün daha da değer kazanmakta eşsiz sanat ürünlerine dönüşmektedir. Bu çalışmada ise geleneksel motifler özel bir teknikle vaketa deri üzerine işlenerek modern bir teknik geliştirilmiş ve deriye sanatsal bir boyut kazandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Deri, Vaketa, Kilim, Motif, İşleme
JEL Sınıflandırma Kodu: M31, M11

PRODUCT DIFFERENTIATION IN MARKETING: FROM TRADITIONAL TO MODERNITY

ABSTRACT

The weaving technique of tying knots emerged in the region where Turks lived in Central Asia and spread to the world. In the same ages, Turks used flat weaving techniques to produce flat weave rugs such as rugs, zili and sumak. From the day they've been weaved, these hand-made products are transformed into unique art products, gaining more and more value every day. In this study, traditional motifs were processed with a special technique on vegetable tanned leather and a modern technique was developed and an artistic dimension was added to the leather.

Keywords: Vegetable Tanned Leather, Rug, Motif, Engraving
JEL Classification Codes: M31, M11

1.GİRİŞ

Globalleşen dünyada rekabet koşulları gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Deri sanayi Türkiye'nin en büyük on sanayi dalı içinde olmasına karşın rekabet şartlarından son derece etkilenmektedir. Bilindiği üzere deri, modern tekniklerle istenen amaçlara uygun olarak çeşitli şekillere dönüştürülebilmektedir. Örneğin dana derisinden kösele gibi sert ve dayanıklı deri üretilebildiği gibi aynı deriden farklı işlenti yöntemleri ve makinalar yardımıyla ipeksi tutumlu ince bir eldivenlik deri de yapılabilmektedir. Günümüzde bunu başarabilen birçok işletme olduğu için artan rekabet koşullarında derinin katma değerini yükseltmek adına ürün farklılaştırmaya gitmek gerekmektedir.

Deride ürün farklılaştırma hayal gücü doğrultusunda birçok şekilde yapılabilir. Bu çalışmada ise temel hedef el sanatlarını kullanarak Türk kültürünü yansıtan özel bir ürün yapılmasıdır. Bir tasarımın başarılı olabilmesi için toplum tarafından kabul edilebilir, sürdürülebilir ve kültürü yansıtıcı özellik taşıması gerekmektedir. Ürün farklılaştırmada da katma değeri yüksek ürün geliştirmek istiyorsak kendi kültürümüzü ön plana çıkaracak tasarımlar yapmamız uluslararası rekabet şartlarında avantaj sağlayabilir. Özellikle yurdumuza gelen turistler Türkiye'ye gelişte üç şey almayı planlamaktadır bunlar; altın almak, deri almak ve kilim ya da halı almaktır. Zengin kültürel mirasımızdan yola çıkarak bu çalışmada vaketa deriden modern bir teknik geliştirilerek deri kilim yapılmıştır. Geleneksel olarak yapılan bir dokuma tekniği elle işleme yapılarak deriye uygulanmış ve modernize edilerek deriye sanatsal bir boyut kazandırmıştır. Bu işlemler dolayısıyla deri katma değeri çok yüksek, el emeği ile eşsiz bir ürüne dönüştürülmüştür.

Bu çalışmada anlatılan kilim geleneksel yöntemlerin çok ötesinde tasarlanmıştır. Ancak geleneksel olarak kadınların dokuduğu ve Anadolu kadınının duygu ve hayallerini taşıyan motiflerle dolu kilimler bir erkek tasarımcı- Cem Varsoy tarafından deri üzerine tamamen elle işlenerek şekillendirmiştir. Deri kilim üretiminde herhangi bir makine ya da özel bir alet kullanılmamıştır.

Geleneksel kilimden gerek materyal, gerek teknik olarak çok farklı olan bu kilim tek olarak üretilmiş olması ve tamamen orijinal ilk çalışma olması dolayısıyla gerek maddi gerekse manevi olarak büyük bir değer ihtiva etmektedir. Kilimin üzerinde de bir mesaj yazılı olup, söylemek istediği bir söz olduğu gibi gelecek nesile de bilgi vermektedir. Bu nedenle bu tarz çalışmalar sanatsal değer taşımakta ve ürün fiyatı belirlenirken hedef müşteri profiline uygun olarak yüksek değerde paha biçilebilmektedir.

2.GELENEKSEL KİLİM ÜRETİMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İnsanlık tarihinin en eski el sanatlarından birisi dokuma sanatıdır (Şanlı et al, 2014) . Anadolu’da bulunan en erken tarihli dokuma yaygı örneği; M.Ö. 2300 yıllarına tarihlenen ve kraliçenin örtüsü olarak tanımlanan kilimdir. Çanakkale Truva kazı sırasında bulunan bu yaygının ele geçen resimlerinden geometrik desenlerle oluşturulmuş bir yapıya sahip olduğu görülmüştür, ancak bu kilimin günümüzde nerede olduğu bilinmemektedir (Deniz, 2000).

Kilim kelimesi Farsça ve Türkçe yazılmış eski metinlerde yere serilen yaygı ve derviş cübbesi anlamına gelmektedir (Deniz, 2000). Geleneksel yapımı ile kilim atkı ve çözgü iplerinden meydana gelen, döşeme, divan, sedir gibi yerlere serilen, genellikle desenlerle ve renklerle süslü havsız dokumalardır (Bayraktaroğlu, 1990). “Kilim” kelimesi Türkçe’dir ve 13. yüzyıldan beri kullanılmaktadır (Onuk ve Akpınarlı, 2011). Farsça’da kilim anlamına gelen “gelim-kelim” kelimelerinin Türkçe’den geçtiği kabul edilmektedir (Deniz, 2000). Bu kelime, tüm Slav dilleriyle, Ukrayna ve Güney Rusya dillerine Türkçe’den geçmiştir. Ukrayna’da “kylym”, Polonya dilinde, Bulgarca ve Sırpçada “kilim”, Romence de “chilim” olarak söylenmektedir. Halk arasında, dokuma tekniğine bakılmaksızın, adı geçen bu dokumaların hepsine birden kilim denir (Şanlı et al, 2014) .

3.GELENEKSEL KİLİM MOTİFLERİ VE İLETİŞİM

El sanatları ürünlerinin süslenmesinde kullanılan motifler, insanların yaşadıkları olaylar karşısında duygu, düşünce ve yaşayışlarını yansıtan en önemli öğelerdir (Kayabaşı et al., 2016). Fatih Kısaparmak 1987 yılında söz ve müziği kendisine ait olan kilim şarkısıyla birçok dinleyiciye ulaşarak kilimin geleneksel iletişimdeki rolüne dayalı farkındalık yaratmıştır. Şarkının ilk dörtlüğü şu şekildedir:

Sevdiğine sözü olan bir kilim dokur

Kilimin dilinden ancak anlayan okur

Sırlarımı verdim sana sevgimi verdim

Şu gönlümü kilim yaptım yoluna serdim

Sanatçı bu şarkıyı yazarken kendisine anlatılmış bulunan, ağa kızı ve çoban olan iki gencin hikayesinden esinlenmiştir. İki genç birbirine çılgınca aşık olur ancak ağa baba kızını başka bir köy ağasına vermek ister. Diğer köy ağası kızın dokuduğu kilimleri görünce kızın çobana aşık olduğunu anlar ve gönlü bu duruma razı gelmez, kızın babasıyla görüşerek sevenlerin kavuşmasını sağlar. Bu hikayede olduğu gibi geleneksel olarak Anadolu kadınları duygularını dokudukları kilim ve halılara yansıtmışlardır. Her bir motifin anlamı ve verdiği mesaj vardır. Sıkça kullanılan geleneksel Türk motifleri arasında pıtrak, kurt ağzı, eli belinde, koç boynuzu, nazar, çengel, su yolu, akrep, hayat ağacı, göz, küpe, köstek vb. sayılabilir.

4.GELENEKSELLİKTEN MODERNLİĞE YENİ BİR TEKNİK

Çalışmamızda kilim için vaketa ve vidala deriler kullanılmıştır. Vaketa deri bitkisel tabaklama maddeleri ile tabaklanmış büyükbaş hayvan derisine denilmektedir. Vaketa derilerin kalınlıkları istenen mamul ürüne göre ayarlanmakla birlikte genelde 1mm, 2mm civarında saraciye alanında çalışanlar için tercih edilmektedir. Vaketa deriden çanta, kemer, cüzdan, bileklik vb. çeşitli ürünler yapılabilmektedir. Vaketa deri bitkisel tabaklama maddeleri ile tabaklanmış olduğu için şekil alabilir özelliğe sahiptir; şöyle ki bitkisel tabaklama maddeleri deriye Hidrojen (H) bağları ile bağlandıkları için deri ıslatılırsa şekillenebilir forma gelebilir. Bu nedenle vaketa deri, deri el sanatçılarının tercih ettiği derilerdir. Deri üzeri farklı alet ve aparatlarla kesilebilir, inceltilebilir, kabartılabilir ve dövülebilir. Vaketa derinin rengi tabaklandığı bitkisel tanenin rengidir. İşlentilerde genellikle mimoza kullanılsa da valeks, kestane, sumak, kebrako mazı, meşe vb. de kullanılabilir. Hangi bitkisel tanen kullanılmışsa deri o tanenin rengi ve özelliklerini alır. Geleneksel yöntemle deriler bitkisel tabaklama maddeleri ile tabaklandığında krom verilme de günümüzde derinin özellikle çatlama-patlama mukavemetini geliştirdiği için bitkisel tabaklama maddeleri ile kombine bir şekilde deri çok az miktarda kromla da tabaklanmaktadır. Bu derilerde de az miktar krom içermektedir.

Çalışmada kullanılan vaketa deri Isparta'da bir dericiden alınmıştır ve kalınlığı 2.2 mm dir. Vidala deri ise kahverengi boya kullanılarak boyanmış ve bu boyanan kısım saçak yapımında şerit şeklinde kesilerek kullanılmıştır. Kilim 120x60 cm ebatlarında elle kesilmiştir. Her bir motif matematiksel olarak hesaplanarak önce çizim kağıdına çizilmiş sonrasında da deri üzerine geçirilmiştir (Şekil 1). Her bir figür için deriye elle yüzlerce delik açılmıştır. Bu işlem

son derece özenli bir şekilde yapılmış ve deri düzgün bir şekilde delinmiştir. Bu sırada yapılacak herhangi bir hatanın telafisi yoktur zira derideki delikleri kapatmak mümkün olamamaktadır.

Şekil 1- Kilim motiflerinin matematiksel hesabı ve deriye aktarımı

Böyle bir kilim çalışması yapmak isteyen kişilerin öncelikle yapacakları işi çok sevmeleri ve hatta bu işi tutkuyla yapmaları gerekmektedir. Deri kalın olduğu için delik açmak çok kolay değildir ve ciddi bir sabır gerekmektedir. Öte yandan açılan her delik için yün ipliklerle işleme içinde güçlü parmaklara ihtiyaç duyulmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2- Kilimin yün ipliklerle işlenmesi

Deri üzerine motifler minik delikler açılarak işlenmiş ve her delik içinden yün kilim ipleri ile işlenerek motifler oluşturulmuştur. İşleme bittikten sonra deri kantaron yağı ve balmumu sürülerek renklendirilmiştir. Kenar kısımları dövme yapılarak şekillendirilmiştir. Deri üzerine ısıl işlem ve ovma işlemi uygulanarak balmumu ve kantaron yağının deri içine nüfuz etmesi sağlanmıştır. Vidala deri kilimin kenarlarına örülerek ve saçak yapılarak kilime monte edilmiştir.

5. KİLİMDE KULLANILAN MOTİFLERİN ANLAMLARI VE VERDİĞİ MESAJ

Türk motifleri ile süslemesi yapılmış olan deri kilimde deri üzerine işlenen motiflerin anlamları vardır ve bir mesaj niteliğindedir. Deri kilimin orta çizgisi boyunca kahverengi sarı ve yeşil yün iplerle işlenmiş 5 adet kurt izi figürü yer almaktadır. Kurt izi olarak adlandırılan bu motifler bazı yörelerde kurtağzı, canavar ağzı, tilki kulağı ve kedi kulağı olarak da isimlendirilmektedirler. Genel olarak korku ve korunma amaçlarıyla dokunan motiflerdir (Erbek, 2006). Kurt, yapısal özelliği olarak karanlıkta da görebilen bir hayvan olduğu için bu motifte ışığı ve güneşi sembolize ettiği gibi koruma ve korunmanın sembolü niteliğini taşımaktadır. Ayrıca üretkenlik ve gücü simgeler.

Bozkır coğrafyası Tuna Nehrinden Çin seddine kadar geniş bir alanı içerisine almaktadır. Eskiçağda burada yaşayan konar -göçer toplulukları genel olarak hayvancılık yapmaktaydılar ve kurt önemli bir motif olarak kendini göstermiştir. Hem sürüye kurdun girmesi ve sürünün tehlikeye girmesi anlamında kurt motifi şekillenirken daha da önemli olarak kurt Türk topluluklarına en zor anda yol gösteren kutsal kurtarıcı ve rehber olarak kültüre yerleşmiştir. Kurt ile bütünleşen bozkır toplulukları kurda pek çok isim vermekle kalmamış ona mitolojilerinde en kutsal görevi vererek yüceltmişlerdir. Bozkır kültüründe kurt ata ve kutsal kurtarıcı olarak bilinmektedir (Çınar,2016). Kurdun dişinden, tırnağından, burnundan, kulağından, derisinden, tüylerinden, aşığından, çenesinden, yelesinden, kuyruğundan büyü vasıtası olarak yararlanmak Merkezî Asya'da yaşayan Türk ve Moğol halkları arasında geniş çapta yayılmış olup, merasimlerde önemli yer tutan bu inançların kökleri eski taş döneminde yaşayan Türklerin totem mitlerine dayanmaktadır (Juraev,2010). Bu bağlamda bu kilimin mitolojik olarak büyülü etkisi efsaneleşebilir.

Deri kilimde kurt izi figürünün üstünde koç boynuzu figürü birleşmiş durumdadır. Anadolu'da göçebeliğin biterek tarımsal düzenin başladığı Neolitik dönemin bilinen en eski yerleşkesi olan Çatalhöyük'te yapılan kazılarda boğa, geyik ve koç resimleri ile koç heykelcikleri bulunmuştur. Tarımsal düzene geçilmekle birlikte boğa ve koç aynı zamanda erkekliğin, gücün ve kuvvetin sembolü olmuş, tarımla birlikte toprağın bereketi önem kazanmış ve bu kez yine kadın ile toprak bir anlamda özdeşleştirilmiştir. Anadolu'da M.Ö. 6. yüzyılda gümüş sikkelerin üzerinde görülen koçbaşı ile tanrı ve tanrıça başları, yine aynı sembollerin bir devamı olarak yer almaktadır. Anadolu mitolojisinde gücün, koç ve boğada özellikle de boynuzlarında olduğuna inanılmaktadır (Ateş,1996; Eyüboğlu, 1998). Canay (2011) bu sembolü dokuyan kişinin mutlu olduğunu belirttiğini dile getirmektedir.

Deri kilimin orta kısmında kurt izi ve koç boynuzu figürlerinin birleşiminin anlamı erkeğin koruma ve kurtarma gücünü göstermektir. Bu güç kilimin merkezinde yer almakta ve tüm kilim boyunca etkisini göstermektedir. Deri kilimde erkeğin her durumda güçlü ve koruyucu etkisinden söz edilmektedir.

Deri kilimin her iki yanında eli belinde ve koç boynuzu figürleri tersinir bir şekilde yer almaktadır. Eli belinde motifi dişiliğin sembolüdür. Yalnızca analığın ve doğurganlığın simgesi değil, aynı zamanda uğur, bereket, kısmet, mutluluk ve neşeyi de temsil etmektedir (Erbek, 2002). Eli belinde diye adlandırılan ve literatüre bu isimle girmiş olan motif, aynı zamanda soyut figürlü bezemelerin en güzel örneklerini teşkil etmektedir. Bu motif Anadolu'nun hemen hemen her yerinde "eli belinde", "eli böğründe", "aman kız", "kız" ve "kâküllü kız" isimleriyle anılmaktadır (Erbek, 1986).

Deri kilimin eli belinde figürü mavi ve koç boynuzu figürü pembe renkli yün iplerle işlenmiştir. Türk toplumunda mavi renk erkeği pembe renk dişiyi sembolize etmesine rağmen bu kilimde renkler tam tersi şekilde kullanılmış ve motifler her iki yanda yer değiştirmişlerdir. Burada bu şekilde kadın-erkek eşitliği sembolize edilmiştir. Her ne kadar toplumda kadın-erkek rolleri belirgin olsa da birbirlerine eş olan kadın ve erkek şartlara göre rolleri değişerek birbirini bütünlerler.

Şekil 3- Deri Kilim (Tasarım ve uygulama: Cem Varsoy)

Deri kilimin dört kenarında ise pıtrak motifleri yer almaktadır. Pıtrak, tarlada bulunan, dikenleriyle insanlara ve hayvanların tüyelerine yapışan bir bitkidir. Pıtrağın üzerindeki dikenlerin, kötü gözü uzaklaştırdığına inanan Anadolu insanı, onu nazarlık motifi olarak kullanmıştır. "Pıtrak gibi" deyimini, ağaçlardaki meyve bolluğunu ifade etmektedir. Bu yüzden,

un çuvallarında, tandır örtülerinde, ekmek üstüne kapanan cicim dokumalarında sıkça kullanılmıştır. Bu motif; bıtrak, pıtrak ya da da bıtırak gibi isimler almaktadır (Erbek, 2002).

Deri kilimde bulunan pıtrak motifleri bolluk ve bereketi ifade ederken, negatif ve kötü güçlerden korunma anlamı da vardır.

SONUÇ

Günümüzde deriye modern teknolojilerle istenilen özellikler verilmektedir ve bu durum rekabet şartlarında firmaların ayakta kalmalarını zorlaştırmaktadır. Deri sanayinde katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesi için orijinal ve farklı tasarımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada geleneksel olarak dokunan kilim farklı bir teknikle deri üzerinde modernize edilerek ürün farklılaştırılmaya gidilmiş ve katma değeri çok yüksek bir ürün tasarlanmıştır. Bu çalışmada Türk kültürünün kullanılması rekabet şartlarında öne geçmek için bir fırsat yaratabilir. Ayrıca günümüzde ekonomik alım gücü yüksek olan tüketiciler sıradan ürünler yerine özel ve anlamlı ürünleri tercih etmektedirler. Yaptığımız kilimlerin görselliği yanında içerdiği mesajında anlatılmasıyla özellikle turistik bölgelerde yüksek oranda talep görebileceğine inanmaktayız. Ayrıca öte yanda bu ve benzeri çalışmalarla kültürün devamlılığı, gelecek nesillere el sanatlarının ve motiflerin aktarılması ve yaşatılması açısından bu konuda yaptığımız çalışmanın önemli olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

Ateş, M. (1996). Mitolojiler, *Semboller ve Halılar (koçboynuzu-elibelinde)*. Symbol Yayıncılık, 191, İstanbul.

Bayraktaroğlu, S., (1990). Eskişehir ve Çevresi Halı-Kilim Ve Düz Dokuma Yaygıları, *Vakıflar Dergisi*, XXI, Ankara.

Canay, A. (2011). Anadolu'da Üretilen Kilim Motifleri ve Seramik Sanatında Yorumlanması. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Ana Sanat Dalı, 126, Afyon.

Çınar, A.K., (2016), Bozkır Kavimlerinin Kültür ve Mitolojilerinde Geyik, Kurt ve Kartal (Göktürk Dönemi Sonuna Kadar) ,(Doktora Tezi), Ankara

Deniz, B. (2000).Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, *Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*,Ankara

Erbek, G. (1986). Anadolu Motifleri Sergisi. *İzmir Alman Kültür Merkezi Yayınları*. 46, İzmir.

Erbek, M. (2002). Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri, *T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara.

Erbek M. (2006). Çatalhöyük'ten Bugüne Anadolu Motifleri, http://dipnotkitap.net/deneme/anadolu_motifleri.htm

Eyüboğlu, İ. Z. (1998). Anadolu Mitolojisi, *Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, 284, İstanbul.

Juraev M., (2010), Özbek Halk biliminde Kurt Kültüne Ait Halk İnançları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*: Cilt 10, Sayı 2 .

Kayabaşı N.,Bozkurt H.,Özkoca B. (2016). Çorum El Sanatlarında Kullanılan Motifler ve Anlamları, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* ,Yıl 9, Sayı 1

Onuk, T. ve Akpınarlı, F., (2011). "İçel Yöresi Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Motif ve Kompozisyon Özellikleri", *Arış Dergisi*, S.6, Ankara.

Şanlı S. H., Bıyıklı E., Kaya Ümran, (2014). "Beypazarı'nda Kilim Dokumacılığı ve Bitkisel Dokumacılık", *Kalemişi* 2.4, 14-22. file:///C:/Users/pc/Desktop/kilim%20kaynak.pdf